

08 Zomertyposium INITIAAL 30 aug

DRUK, DRUKKER, DRUKTECHNIEK?

In een tijd waarin gedrukte reclamecampagnes kunnen inspelen op een gebeurtenis van enkele uren daarvoor en rouwbrieven binnen een half uur gedrukt kunnen worden, wordt iemand die al drie kwartier nodig heeft om een tekst netjes te centreren, op zijn minst als enigszins zonderling beschouwd. Initiaal wilde deze kwestie wel nader beschouwen en had voor het derde zomertyposium gekozen voor een thematische benadering. In een goed gevuld Christoffel Plantin-auditorium belichtten Gerard Post van der Molen, Joost Van Langendonck en het duo Paul Göttgens en Ton Halfman het historische drukken, de hedendaagse drukkerij en de printing van de toekomst. Hierbij stond vooral de vraag centraal hoeverre de sprekers zich betrokken voelen bij hun druktechniek, welke voordelen ze erin zien en welke toekomst ze voor hun techniek verwachten.

Gerard Post Van Der Molen

DRUK – SCHRIJVEN IN DE ZETHAAK

Wie zich serieus met typo of hoogdruk bezig houdt, kan niet om de van oorsprong Leidse margedrukker Gerard Post van der Molen van private press De Ammoniet heen . Als drukker publiceert hij geregeld nieuw werk en is hij een vaste waarde op de bekende beurzen. Daarnaast heeft hij zich ontwikkeld tot hoeder van het grafisch erfgoed via de Stichting Drukwerk in de Marge, waar hij nauw betrokken is bij de Werkgroep Techniek en Informatie. Hij doet dit vanuit de stellige overtuiging dat erfgoed dat de wereld heeft veranderd en onze cultuur zo diepgaand heeft beïnvloed, voor latere generaties bewaard moet blijven via de overdracht van kennis en vaardigheden en het behoud van het erfgoed zelf. Door zijn inventarisatie van grafische musea en werkplaatsen in Nederland, die zijn schriftelijke weerslag vond in het in 2004 door Stichting Drukwerk in de Marge uitgegeven De toekomst van ons grafisch verleden, bestaat er nu een duidelijk en redelijk volledig overzicht van wat er nog aan materiaal beschikbaar is en welke inspanningen er geleverd moeten worden om in ieder geval dat voor de toekomst te behouden.

Procrustes

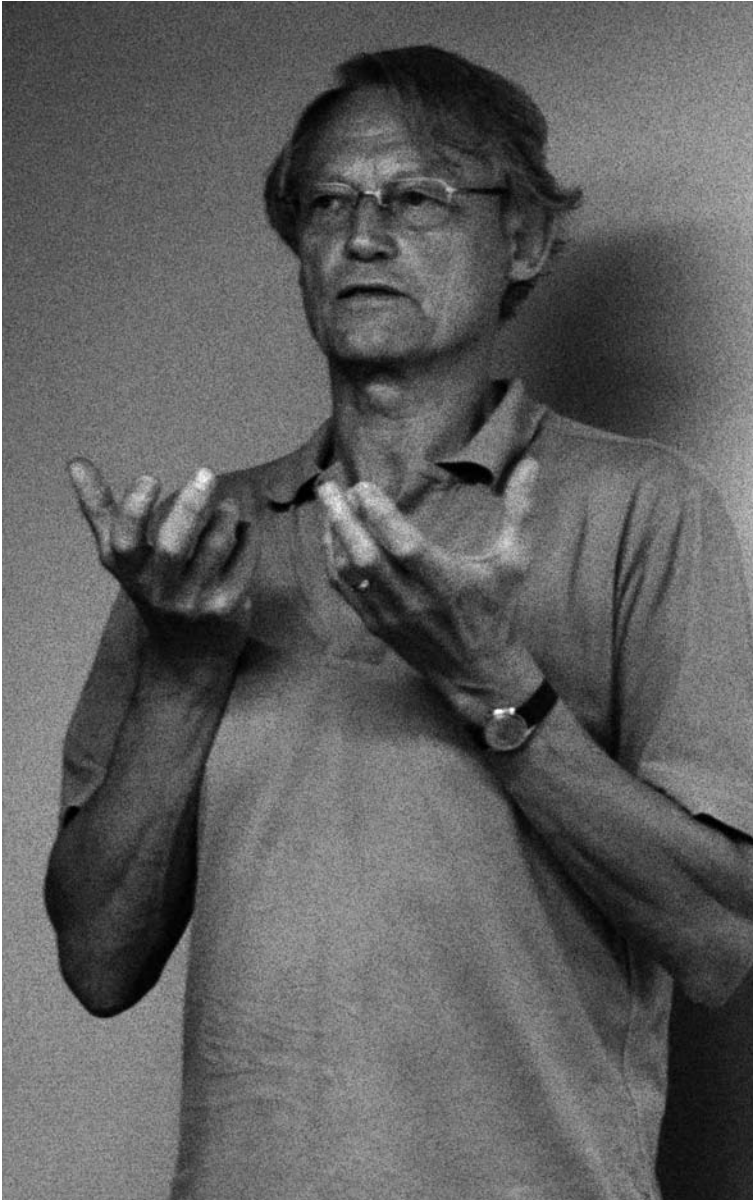
‘De flexibele geest kan zich in de taal voegen naar de stijve en onbuigzame materialen van de boekdruk’, is Post van der Molens enigszins enigmatische verklaring voor de aantrekkingskracht die de hoogdruk nog altijd op hem uitoefent. Om deze reden wijkt hij ook niet of nauwelijks af van de rechthoekige vorm die drukwerk ruim 400 jaar lang gekenmerkt heeft. Voor hem geldt niet het dwingende, eeuwenoude gebod voor de drukker om van de tekst af te blijven. Hij vindt het geen probleem om, omwille van het esthetisch genoegen, de tekst aan te passen om bijvoorbeeld woordafbrekingen te vermijden. Dit ‘schrijven in de zethaak’, dat overigens altijd gebeurt in overleg met de auteur, noemt Post van der Molen ‘de vorm zich laten vinden in het materiaal’.

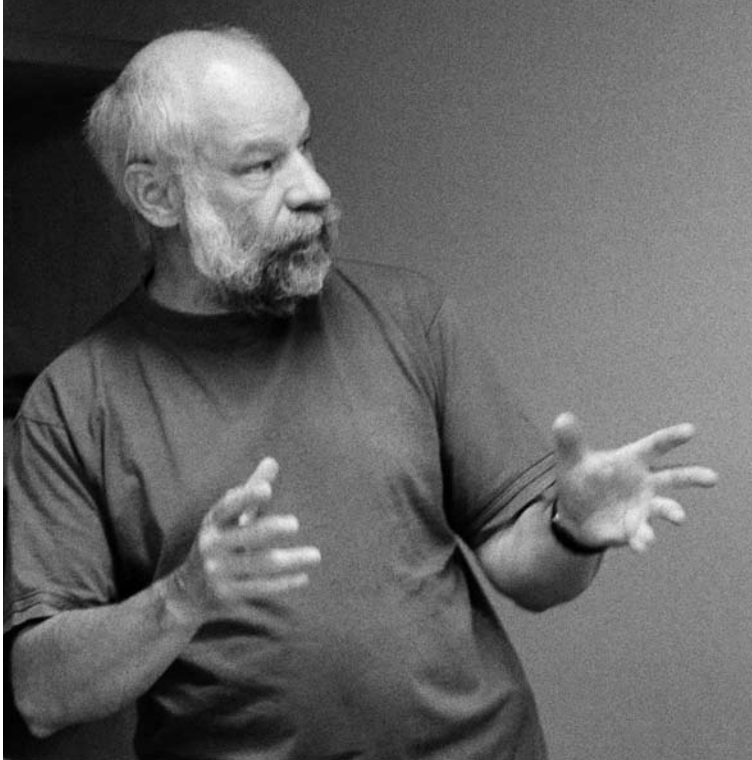
Het besef een onderdeel te zijn van een traditie met vaak illustere voorgangers is een tweede aspect dat hem erg aanspreekt. Het idee dat je wordt opgetrommeld om een drukkerij leeg te ruimen (‘jarenlang ligt de boel er te verstoffen, maar wanneer er wordt opgeruimd, moet je altijd direct langskomen en het liefst nog gisteren’) en met een houtsnede in je handen staat die decennia geleden voor het laatst door iemand is vastgehouden, bezorgt Post van der Molen rillingen en leidt een derde aspect van zijn interesse voor het anachronistische hoogdrukken in: verzamelen en betekenis geven. Hij illustreert dit aan de hand van een houtsnede van Hendrik Numan, die hij in handen kreeg bij de liquidatie van een drukkerij en waarvan de afbeelding hem in eerste instantie niet zo veel zei. Door de afbeelding in druk te verspreiden als Koppermaandagprent kwam hij originelen in het stadsarchief van Alkmaar op het spoor en zocht hij verder, zodat hij steeds meer te weten kwam over de herkomst en de geschiedenis van de prent. De onderzoeksresultaten hiervan heeft hij vervolgens gepubliceerd in een nieuwe Koppermaandagprent.

Marge in de marge?

Om iets succesvol aan te pakken, meent Post van der Molen dat er aan twee voorwaarden moet zijn voldaan: je moet ermee in aanraking komen en je moet er iets mee kunnen. Beide voorwaarden zijn in het geval van hoogdruk niet vanzelfsprekend, en over de toekomstverwachtingen van deze techniek is Post van der Molen dan ook realistisch. Het economisch nut van de hoogdruk is voorbijgestreefd, maar in de marge is het levensvatbaar. Enerzijds hebben veel private presses de hoogdruk omarmd voor hun bibliofiele uitgaven, anderzijds heeft het drukken met loden letters, zethaken, tussenwit en spaties ook een educatieve waarde voor wie typografische

conventies wil leren begrijpen. Toch ziet ook Post van der Molen in het margedrukwerk een ontwikkeling weg van de hoogdruk: het gebeurt steeds vaker dat het binnenwerk is geprint of in offset gedrukt en dat alleen de omslag in een traditionele techniek is uitgevoerd. Dit stemt hem niet treurig, integendeel: wie thuis beschikt over een pc en een printer heeft een drukkerij die vollediger is uitgerust dan die van Plantin in de zestiende eeuw. Volgens hem is iedereen met de pc tegenwoordig een margedrukker. En als jutter in de branding van de tijd, meent Post van der Molen, hoef je alleen maar te bukken om al het goud dat er is, op te rapen.

Joost Van Langendonck

DRUKKER – ‘WISTEN WIJ VEEL’

‘Als ik had geweten dat ik na de welsprekendheid van Gerard Post van der Molen was geprogrammeerd, zou ik wel een excuus hebben gevonden om niet te hoeven komen,’ verontschuldigde Joost Van Langendonck van De Wrikker zich bij aanvang van zijn lezing olijk. ‘Maar ja, wist ik veel.’

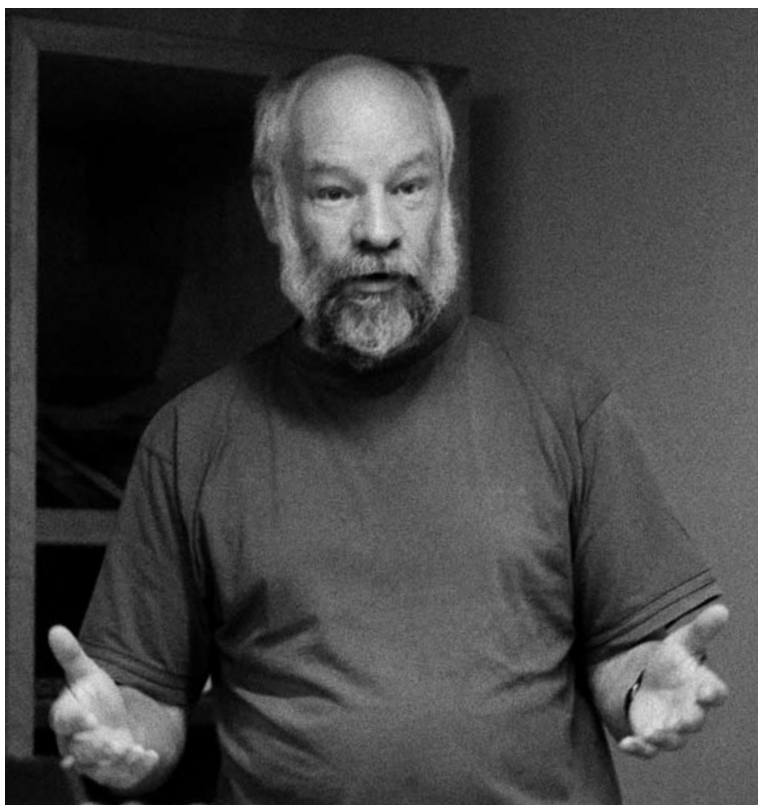
Het Antwerpse drukkerscollectief De Wrikker is gestart in 1975 om de op het moment alomtegenwoordige actiemilieu, waar het zelf uit voortkomt, van drukwerk te kunnen voorzien. Bijzonder aan deze drukkerij is dat men de democratische organisatiestructuur die de beginjaren kenmerkte nooit verlaten heeft en na 33 jaar nog altijd zo goed als geen hiërarchische structuur kent. Van Langendonck spreekt daarom ook consequent van een drukkerscollectief. Alle werknemers, een tiental, zijn lid van de Raad van Bestuur en op die manier ook hun eigen werkgever. In de praktijk betekent dit dat strategische beslissingen en grote veranderingen (zoals bijvoorbeeld de aanwerving van een nieuwe werknemer, maar ook loonsverhogingen) gezamenlijk overlegd worden, ‘totdat niemand meer echt tegen is.’ Dit laatste is een pragmatische concessie aan het democratische unaniniteitsideaal, die

ook ten grondslag ligt aan de instelling van zogenaamde entiteiten, die in feite als een soort dagelijks bestuur fungeren. De vraag of deze werkwijze meer toegewijde werknemers oplevert wist Van Langendonck echter niet zonder voorbehoud te beantwoorden. Hij stelde wel vast dat het verloop vrij klein was, ondanks enkele collega's die toch waren overgestapt naar 'traditionele' drukkerijen en ondanks de loonsvoorwaarden die niet slecht waren, maar zeker ook niet de meest competitieve.

De alternatieve invulling van het personeelsbeleid is een voorbeeld van het respect voor de menselijke maat die vanuit de achtergrond van Van Langendonck (in het drukkersvak terechtgekomen bij wijze van vervangende dienstplicht) en De Wrikker altijd een invloedrijke factor is geweest. Deze uit zich daarnaast in een bewuste zorg voor de mens en zijn omgeving, waardoor De Wrikker zich een van de meest milieuvriendelijke drukkerijen mag noemen die er bestaat. 'We zijn niet de snelste, misschien ook niet de beste en niet altijd de goedkoopste, maar wel de meest milieuvriendelijke,' vatte Van Langendonck de bedrijfsfilosofie kernachtig samen. Hoewel het drukkerijwezen een intrinsiek milieuvervuilende bedrijfstak is, doet De Wrikker er binnen zijn economische mogelijkheden alles aan om zijn ecologische voetafdruk tot een minimum te beperken. Als eerste drukkerij in België beschikte De Wrikker over de Heidelberg Printmaster Ecocolor, een vierkleurenpers die zonder alcohol werkt en toch concurrentiële kwaliteit kan leveren ('voor actiegroepen in de jaren 70 was het voldoende als rood min of meer rood was en zwart er niet groen uitzag,' schetste Van Langendonck de veranderende tijdsgeest en kwaliteitsopvattingen). Daarnaast wordt er in principe gedrukt op gerecycleerd papier, wordt inschiet en overschot ter beschikking gesteld van eenieder die daar iets mee kan en heeft De Wrikker onlangs zonnecollectoren op het dak laten installeren om tenminste een deel van de stroom die de drukkerij verbruikt op duurzame wijze op te wekken. Toch blijft het lastig en werden in het verleden wel offsetplaten bij het vuilnis gezet voordat men zich realiseerde dat deze door een gespecialiseerde firma moesten worden opgehaald en verwerkt ('wisten wij veel'). Maar ook nu nog is het lastig om goede inkt te vinden die aan de eisen van De Wrikker voldoet en werkt men noodgedwongen met inkten die weliswaar de meest milieuvriendelijke zijn die er bestaan, maar die nog altijd voor tachtig procent uit rotzooi bestaan en hun predicaat 'bio' of 'eco' slechts danken aan het feit dat er vegetale in plaats van dierlijke of chemische oliën in werden verwerkt.

Offset

In al zijn enthousiasme om de bijzondere structuur en waarden van het drukkerscollectief uit te leggen en – ondanks zijn initiële excuses – welsprekendheid ging Joost Van Langendonck een beetje voorbij aan de vraag wat hem aan de offsettechniek zo aansprak. De keuze daarvoor was dan ook niet bewust gemaakt vanuit een hoger esthetisch ideaal, maar ingegeven door de omstandigheid dat volkshogeschool Elcker-Ik voor een luttel bedrag een veroudere typo-drukkerij kon overnemen, ervan uitgegaan werd dat Van Langendonck ook wel zou kunnen drukken omdat hij ten slotte ook kon stencilen, en de aldus ontstane drukkerij omwille van zijn economische relevantie gemoderniseerd moest worden en offset op dat moment de meest voor de hand liggende keuze was. ‘Dat was in 1975, en sindsdien doen we maar voort,’ merkte Van Langendonck laconiek op. ‘Sinds een aantal jaar sta ik ook niet meer aan de pers, maar hou ik mij bezig met de coördinatie: het ontvangen van klanten en leveranciers, berekenen van prijzen, opmaken van plannings en het opstellen van beleidsplannen.’ Het ‘wisten wij veel’ van de beginjaren had zich ondertussen wel ontwikkeld tot een financieel gezonde drukkerij die zich al 33 jaar had bewezen en die, als de voortekenen niet bedriegen, het nog minstens zo lang zou kunnen volhouden.

Paul Göttgens & Ton Halffman

DRUKTECHNIEK? – PRINTING ON DEMAND ALS DE TOEKOMST

Wat de zegeningen van de offset waren, werd na de pauze duidelijk in het betoog van Ton Halffman en Paul Göttgens, respectievelijk algemeen en commercieel directeur van de jubilerende drukkerij Schrijen-Lippertz uit het Nederlands-Limburgse Voerendaal. Beide sprekers waren het erover eens dat digital printing de toekomst heeft – al merkten ze daarbij op dat de techniek niet eens zo nieuw meer is en dat er al bijna twintig jaar geleden vol enthousiasme werd gefantaseerd over de mogelijkheden. Randvoorwaarden als digitalisering van het productieproces, betrouwbare en snelle dataoverdracht en vertrouwdheid met computers en internet maken echter dat printing-on-demand pas de laatste jaren commercieel interessant begint te worden en opgang begint te maken. En ook nu nog kent de printing zijn beperkingen. Zo lichtte Göttgens, van huis uit drukker, toe dat afwijkende formaten, bijzondere drukoppervlakten en kleurvlakken voor printing momenteel nog uitdagingen zijn die niet naar tevredenheid kunnen worden opgelost en waarvoor offset voorlopig het enige alternatief is. Bij bijvoorbeeld boeckassettes of onregelmatig gevormde drukdragers zouden er problemen

bij de aanleg optreden. Voor drukwerk dat in de afwerking genaaid en/of gepreegd moest worden, moest men momenteel ook nog naar offset teruggrijpen. Maar ook Göttgens zag wel in dat het waarschijnlijk slechts een kwestie van tijd zou zijn voordat ook dit pleit in het voordeel van de printing beslecht zou worden en offset misschien wel een historische druktechniek zou worden. Want de voordelen van digitaal drukken waren talrijk, moest ook hij als drukker toegeven.

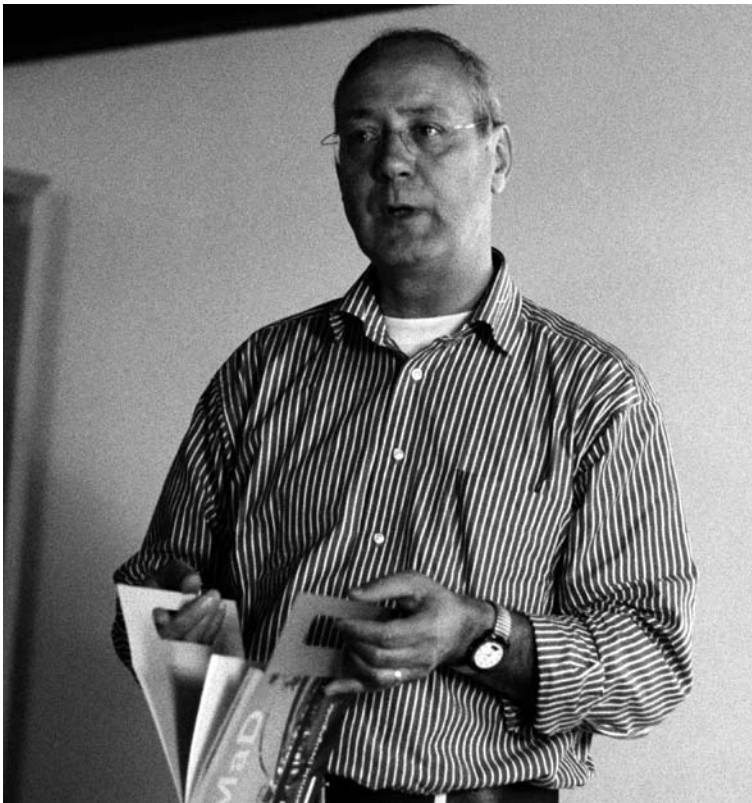
Het meest in het oog springende voordeel van printing is natuurlijk de korte tijdsspanne tussen drukopdracht en oplevering, waardoor er kort op de bal gespeeld kan worden. Halffman toonde een filmpje waaruit bleek dat (reclame)drukwerk dat wil inspelen op de actualiteit (in het voorbeeld de finish van een van de etappes van een recente Tour de France die in Nederland werd gereden) nauwelijks anderhalf uur later kan beschikken over het afgewerkte product en dat de fysieke distributie tot aan de klant het meest tijdrovende aspect is.

Ten tweede maakt digitaal drukken unieke oplages mogelijk – er hoeven immers geen persen opgestart te worden, noch platen voorbereid – en dat zorgt ervoor dat personalisering een ander uitgesproken kenmerk van printing is. Halffman zag hier dan ook talloze toekomstmogelijkheden. Uiteraard in de advertentiemarkt, met als meest voor de hand liggende voorbeeld naamsvermelding van de geadresseerde, niet alleen in een eventuele begeleidende brief, maar ook in de advertentie zelf.

Halffman noemde daarnaast een voorbeeld uit het recente verleden, waarbij een autofabrikant bezitters van een bepaald model had aangeschreven om hen te informeren over de huidige restwaarde. Het automodel op de foto had de kleur van de huidige auto van de aangeschrevene en de restwaarde was voor hem betrouwbaar berekend op basis van de motorisatiegegevens en de optielijst, waarover de fabrikant immers beschikte. Wanneer er zonder noemenswaardige meerkosten zulke gerichte reclame mogelijk is, biedt dit uiteraard ongekende commerciële mogelijkheden, maar niet alleen de advertentiemarkt heeft printing-on-demand ontdekt. Een 'serieuzere' markt waarin printing-on-demand al enige tijd wordt toegepast, is bijvoorbeeld die van het onderwijs. Met de toegenomen differentiatie van onderwijsprofielen hebben studenten zo veel mogelijke vakkencombinaties dat het aanleggen van een voorraad syllabi en de opslag ervan problematisch begon te worden. Nu kan een student inloggen op een website, kiezen voor welke vakken hij syllabi nodig heeft, betalen en de gekozen syllabi op de afgesproken locatie afhalen.

Het veel grotere kleurbereik van digitaal drukken zal ten slotte een factor zijn die uiteindelijk ook sceptici over de streep zal halen, meent Halffman. De beperking dat kleurvlakken momenteel nog moeilijk gereproduceerd kunnen worden is nu nog actueel, maar door de kleurverzadiging die er in foto's of kleine egaal gekleurde oppervlakten bereikt kan worden, schitteren deze je nu al tegemoet. Wanneer ook de grotere vlakken met deze verzadiging kunnen worden gedrukt, zal de advertentiemarkt volledig open gaan.

Halffman sloot af met de opmerking dat de virtualisatie van het drukproces (zoals Gerard Post van der Molen met lichte spijt in zijn stem vaststelde: 'De drukvorm verdwijnt') met name voor ontwerpers grote gevolgen heeft. De eindeloze mogelijkheden die personalisatie biedt zorgt ervoor dat tekstlengte variabel wordt en dat ontwerpen die oorspronkelijk voor een bepaald formaat en een bepaalde drager zijn ontworpen met weinig meer dan een druk op de knop in gewijzigde vorm worden gereproduceerd. Dit maakt dat ontwerpers bijzonder flexibele concepten zullen moeten kunnen ontwikkelen, maar anderzijds dat zij als grafische professional met hun kennis van vormgeving, materiaal en techniek ook een essentiële schakel tussen producent en consument zullen worden, misschien wel nog meer dan nu.

De zomertyposiumprent

Na deze geruststellende woorden nam Bert Nelissen namens Initiaal het woord om de aanwezigen te attenderen op de Typosiumprent: een ets die speciaal voor Initiaal was ontworpen en uitgevoerd door kunstenaar en PG-docent Roland De Winter. De prent is gedrukt in een oplage van 25 unieke, gesigneerde exemplaren. Met de uitgave en verkoop hiervan wil Initiaal een reserve opbouwen om zomertyposia te kunnen blijven organiseren en de kwaliteit van de sprekers te garanderen.

Aan het einde van de het derde Zomertyposium bleek de prent op een onverwacht grote belangstelling te kunnen rekenen. Een veelbelovend initiatief dat een al even veelbelovend Typosium in stijl afsloot.